

Tuntematon Bathseba ja muita tulkintoja Aino Kallaksen tuotannon raamatullisista yhteyksistä

Silja Vuorikuru: *Kauneudentemppelin ovella. Aino Kallaksen tuotanto ja raamatullinen subteksti*. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos 2012. Sähköinen versio: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/36695>

Helsingiläisen kirjallisuudentutkijan Silja Vuorikurun väitöskirja suomalais-virolaisen Aino Kallaksen tuotannon raamatullisista yhteyksistä tarkastettiin syyskuussa 2012 Helsingin yliopistossa. Tutkimus asettuu osaksi sitä jopa buumiksi luonnehdittavaa kiinnostusta, joka Aino Kallakseen on 2000-luvun alusta lähtien kohdistunut. Kallaksesta vuonna 1973 väitellyt Kai Laitinen hallitsi pitkään Kallas-tutkimuksen kenttää, jota alkoivat murtaa 1990-luvun alun feministiset kirjallisuudentutkijat Päivi Lappalainen ja Lea Rojola. Uusi tutkijapolvi alkoi tarttua kiehtovaan kirjailijaan kymmenisen vuotta sitten, ja Vuorikurun väitöskirja onkin neljäs kuuden vuoden sisään (vuonna 2006 Kallakseen liittyvällä tutkimuksella väittelivät niin Kukku Melkas, Maarit Leskelä-Kärki kuin tarttolainen Leena Kurvet-Käosaar). Vuonna 2006 perustettiin myös Aino Kallas Seura, jonka puheenjohtajaksi Vuorikuru ryhtyi vuoden 2013 alussa.

Vuorikurun väitöskirja ei paikannu

samalla tavalla feministisesti kuin aiemmat 2000-luvun tutkimukset. Sen sijaan Vuorikurun omaäänisessä tutkimuksessa Kallaksen tuotantoa tarkastellaan enemmän kuin koskaan aiemmin niin suhteessa *Raamattuun* kuin hänen rooliinsa kahden maan yhteiskirjailijana. Teoreettisesti Vuorikuru sijoittaa tutkimuksensa intertekstuaalisuuden tutkimustraditioon, ja hän käy perusteellisesti läpi tutkimustraditiota ennen kuin tarkentaa, mihin juuri tämä tutkimus tuolla kentällä sijoittuu. Subtekstin käsite avaa yhteyksiä paitsi *Raamattuun* myös ajan muuhun kirjallisuuteen ja esimerkiksi folkloreeseen sekä puolustaa myös kirjailijan, tekijän paikkaa tutkimuksessa. Vuorikuru toteaa, kuinka esimerkiksi Kallaksen päiväkirjoihin pureutuva, kirjailijan tietoisia valintoja analysoiva tutkimus voisi puoltaa paikkaansa ”kuvauksina teosten synnystä ja kirjailijan poetiikan rakentumisesta” (30–31).

Raamatusta tuli Vuorikurun mukaan Kallaksen tuotannon keskeinen subteksti kirjailijan ns. kriisin vuosina 1910-luvun taitteessa. Väitöskirjan nimi tulee kirjailijalta itseltään, joka vuonna 1909 viittasi päiväkirjassaan Vanhaan testamenttiin itselleen ”uutena kauneudentemppelinä”, erityisenä esteettisen ihailun kohteena. Kallaksen kiinnostus *Raamattuun* kontekstualisoituu tutkimuksessa ajan muun kaunokirjallisuuden tapaan käyttää raamatullisia viittauksia. Näkökulmaa perustellaan myös tuoreudella: aiempi tutkimus on tehnyt vain avauksia kentällä, tämä näkökulma nostaa esiin tuntemattomampaa Kallaksen tuotan-

toa ja avaa samalla uusia näköaloja tutkittampaan tuotantoon. Hieman hämärän peittoon jäävät kuitenkin ne perustelut, joilla Vuorikuru on valinnut analyysiinsä tietyt teokset (runonäytelmä *Bathseba*, novellit ”Lasnamäen valkea laiva”, ”Gerdruta Carponai” ”Yksi kaikkien edestä” ja ”Johannes Sarkan uni”, pienoisromaani *Reigin pappi*, *Sudenmorsian*-pienioisromaani ja näytelmä, novelli ”Imant ja hänen äitinsä” sekä näytelmä *Mare ja hänen poikansa*) ja jättänyt pois joitain teoksia, kuten *Pyhän Joen koston*. Väitöstilaisuudessa Vuorikuru vetosi kriteerinään teoksen tarjoaman kokonais-tulkinnan mahdollisuuteen. Tutkijan valintoja ja niiden merkitystä koko Kallaksen tuotannon tulkinnalle olisi voinut itse väitöskirjassakin, esimerkiksi sen loppuluvussa, pohtia vielä lisää.

Vuorikurun tutkimuksen ansioihin kuuluu arkistotyö, jonka tuloksena hän löysi vuonna 2008 Tarton kirjallisuusmu-seon arkistosta tuhotuksi luulleen, kirjailijan tuotannossa poikkeuksellisen runonäytelmän käsikirjoituksen *Bathseba*. Aikoinaan teos jäi julkaisematta kirjailijan Jalmarin Hahlilta saaman kovan kriitiikin vuoksi. Sittemmin se unohtui itse kirjailijaltaankin, tietoisesti tai tiedostamatta hän mainitsee myöhemmin päiväkirjassaan käsikirjoituksen hävinneen. Väitöskirjan painetussa versiossa näytelmä on julkaistu myös liitteenä. Erityistä tutkimuksessa on se, miten vahvasti Vuorikuru on ottanut juuri Kallaksen vähemmän tunnetut näytelmät osaksi tarkastelua, yhtäältä *Bathseban*, toisaalta näytelmät *Sudenmorsian* sekä *Imant ja*

hänen äitinsä.

Laajimman analyysin väitöskirjassa saa jo aiemmin runsaasti tulkittu, monen mielestä Kallaksen hienoin teos *Reigin pappi* (1926). Vuorikuru tuottaa romaanin uusia tasoja lukiessaan sitä esimerkiksi tarkasti suhteessa sen keskeiseen subtekstiin Korkeaan Veisuun tai tarkastelemalla teosten päähenkilöitä keskiajalta periytyvän elementtiopin valossa. Teoksen kertojaa Paavali Lempeliusta Vuorikuru lukee melankolikkona. Kiinnostavan intertekstuaalisen viitteen Vuorikuru nostaa esiin lukiessaan romaanin loppua rinnan Eino Leinon runonäytelmän *Tuonelan joutsen* (1898) kanssa.

Kallaksen tunnetuinta teosta, *Sudenmorsianta* analysoidessaan Vuorikuru hakee kontekstin virolaisesta folkloresta sekä virolaisesta ihmissusaiheisesta kirjallisuudesta kuten August Kitzbergin ja August Gailitin *Libahunt* -teoksista (1891, 1912 ja 1926). Myös romaanin tulkitseminen rinnan *Sudenmorsian*-näytelmän (1937) kanssa tuottaa uusia tulokulmia. Esimerkiksi Aalon ja tämän sisaren Ingelin kuvaus näytelmässä kasvaa Kallaksen tuotannossa ainutlaatuisiksi sisarrakkauden kuvaukseksi (189).

Hieman erikoinen on Vuorikurun päätös rakentaa tutkimukseen ikään kuin kaksinkertainen lopetus. Lopuksi -luvussa hän nostaa vielä tarkastelun kohteeksi Kallaksen 1940-luvun lyriikkaa, joka on aiemmassa Kallas-tutkimuksessa jäänyt sivuosaan. Vasta tämän jälkeen seuraavat väitöskirjan varsinaiset johtopäätökset. Vuorikuru perustelee ratkaisuaan monin tavoin, jotka eivät kuitenkaan ihan kannan

tieteellisessä tutkimuksessa. Olisi ollut selkeämpää jättää runojen tarkastelu kokonaan toisen tutkimuksen aiheeksi tai vaihtoehtoisesti ottaa ne mukaan osaksi väitöskirjan analyysiä.

Vuorikurun kauniisti ja erinomaisen selkeästi kirjoitettu väitöskirja ansaitsee paikkansa Kallas-tutkimuksen kentällä. Se syventää hienosti kuvaa Kallaksen tuotannon sijoittumisesta paitsi raamatulliseen kontekstiin myös suomalaiseen ja virolaiseen kirjallisuuteen sekä ajan kirjallisiin virtauksiin. Tarton kirjallisuustutkimuksen vanhemman tutkijan, Kallas-tuntija Sirje Oleskin toimiminen vastaväittäjänä vahvisti Vuorikurun tutkimuksen virolaista ulottuvuutta, vaikka tähän mennessä vankin kirjallisuustieteellinen Kallas-tutkimusonkin tehty Suomessa. Oleskpainotti keskustelussa Vuorikurun ansioita virolaisen kirjallisuuden tuntijana ja halusi korostaa yhteiskirjailijuuden käsitettä, minkä hän näki asettavan Kallaksen suotuisaan ja sopivaan kontekstiin. Hän kuitenkin korosti, että Kallaksen tuotannosta tunnetaan Virossa vain osa, varsinkin runot ovat jääneet kääntämättä. Yhteiskirjailijuuden analyysiin toisikin oman lisänsä vielä vironkielisten käännösten tarkastelu.

Vuorikurun väitöskirja tuo jälleen esiin Kallaksen ehtymättömän kiinnostavuuden ja monitulkintaisuuden mahdollisuudet. Hän on myös ajankohtaisempi kuin koskaan, kun mietimme suomalaisen ja virolaisen kulttuurin risteymiä tai vaikkapa Sofi Oksasen kirjailijutta.

Väitöskirja on luettavissa sähköisenä Helsingin yliopiston julkaisupalvelimel-

ta, mutta se on saatavissa myös omakustannejulkaisuna. Painetun version kantta koristaa virolaisen taiteilijan Nikolai Triikin hieno teos *Orjad*. Se julkaistiin vuonna 1915 kirjallisen Noor Eesti -ryhmitymän lehdessä, jonka ahkera kirjoittaja myös Aino Kallas oli.

Maarit Leskelä-Kärki

Kirjallisuudidaktiikan muutoksia jäljittämässä

Peter Degerman: *”Litteraturen, det är vad man undervisar om”. Det svenska litteraturdidaktiska fältet i förvandling.* Åbo: Åbo Akademis förlag 2012. 368 s.

Kirjallisuuden didaktiikan kentän muutoksista tehty väitöskirja herätti kiinnostusta jo ennen kirjan julkaisemista. Odotukset ovat suuret, koska väitös sijoittuu Suomeen, jossa kirjallisuuden didaktiikasta käyty keskustelu on ollut varsin yksiulotteista viime vuosina. Suomessa kirjallisuuskasvatuksen voi nähdä sijoittuvan kodeista ja päiväkodeista kouluun sekä kirjastojen kautta aikuistenkin vapaa-aikaan, joten didaktisen keskustelun voisi ulottaa varsin laajalle.

Peter Degermanin väitös sijoittuu Åbo Akademin kirjallisuustieteen oppiaineeseen ja työn kohteena on ruotsalainen kirjallisuuden didaktiikka. Tämän vuoden helmikuussa Turussa väittelyt Degerman siirtyi ruotsalaisesta Mittuniversitetistä Åbo Akademiin opinäytteentekijäksi ohjaajansa professori

Claes Ahlundin perässä. Väitöskirjan aiheena on kirjallisuudidaktisen tutkimuksen kasvu Ruotsissa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Alueen tutkimusta on julkaistu viime vuosikymmeninä Ruotsissa niin runsaasti, että 2000–2009 ilmestyneistä väitöskirjoista voidaan tehdä metatutkimus. Suomessa aihealueen väitöskirjoja on viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana ehkä ilmestynyt vastaava määrä – riippuen toki aihealueen ja oppiaineiden määrittelystä.

Degermanin väitöskirja asettuu monen tieteenalan risteykseen. Lähtökohdansa tutkija esittelee jo esipuheessaan, jossa hän asemoi itsensä kirjallisuustieteeseen ja ottaa samalla etäisyyttä entiseen taustansa ainedidaktiikan tutkijakoululaisena ja äidinkielen opettajana. Kriittisyys ja oppiaineen vaihto johtuvat siitä, ettei Degerman pystynyt saamaan kuvaa siitä, miten ainedidaktiikka ja pedagogiikka erosivat toisistaan tai rajautuivat omiksi alueiksi. (Pohdinta Ruotsissa käytetyistä käsitteistä on ruotsalaisten kollegoitteni mukaan oikeutettua. Pilke silmäkulmassa he määrittelivät didaktiikan ”oppiaineen opettamiseen liittyväksi” ja pedagogiikasta he totesivat: ”det kan vara vad som helst”.)

Degermanin tausta ainedidaktiikan puolella vieraillelle kirjallisuudentutkijalle ja ainedidaktiikan alasajaminen Mittuniversitetissä luovat pohjaa sille, miten Degerman käsittelee didaktista näkökulmaa ja miten hän määrittelee käsitteet. Hän pyrkii korostamaan omaa positiotaan kirjallisuustieteen kentällä

ja häivyttää didaktiikan ja pedagogiikan osuutta tutkimuksestaan. Hierarkkisesti hänen käsitteensä asettuvat siten, että kirjallisuustiede on yläkäsite, sen alla on kirjallisuussosiologia ja sen alakäsitteenä puolestaan kirjallisuuden didaktiikka. Degerman käyttää vaihtelevasti termejä ’litteraturdidaktik’ ja ’litteraturpedagogik’ eikä tee niiden välille käytännössä eroa vaan yhdistää ne usein lauseissa muotoon ”kirjallisuudidaktiikka tai -pedagogiikka”. Nämä hän määrittelee tieteenalaksi, jonka kiinnostuksen kohteena on kirjallinen teksti pedagogisessa tilanteessa. Tämän pedagogisen tilanteen kautta hän sitoo kohteensa ainedidaktiikkaan ja edelleen kasvatustieteiden alaan.

Käsitteistön valinta, määrittely ja käyttö ovat tämänkin väitöskirjan alku ja juuri. Ratkaisevaa on se, miten tutkija määrittelee kirjallisuudidaktiikan – onhan tutkimuksen tarkoitus tarkastella kirjallisuudidaktisen kentän kasvua Ruotsissa. Käsitteistön käyttö ja määrittely on kuitenkin häilyvää. Jo didaktiikan ja pedagogiikan käyttäminen rinnasteisina aiheuttaa hankaluuksia. Kirjoittaja käyttää lisäksi ilmaisuja ”voimme kutsua tällaista tiedettä kirjallisuuspedagogiikaksi tai kirjallisuudidaktiikaksi” tai ”voimme tarkoittaa kaiken lukututkimuksen suhteutuvan kouluopetukseen”, jolloin rajaus jää avoimeksi.

Lähtökohtaisesti kirjallisuudidaktiikan määritelmä, jossa pedagogisten tilanteiden kirjalliset tekstit ovat mielenkiinnon kohteena, rajaa katseen teksteihin. Kansainvälisessä tutkimuksessa kirjallisuudidaktiikan käsitteen ja Suomes-

sakin kirjallisuuskasvatuksen käsitteen taakse rakentuu paljon laajempi kohde pedagogisen tilanteen muiden osatekijöiden myötä (mm. oppilas–opettajasuhde, opetettavat sisällöt ja oppimiskäsitykset). Degerman kutistaa kuitenkin tekstin edetessä entisestään alkupuolen käsitteenmäärittelyä ja käyttää myöhemmin kirjallisuusdidaktikkaa viitattaessaan kirjallisuudenopetukseen koulussa, ja oikeastaan silloinkin yläkoulun ja lukion kirjallisuudenopetukseen. Tämä johtunee osin hänen tutkimuskysymyksistään ja aineistonrajauksestaan. Kirjoittajan rajatessa kohdettaan kirjallisuusdidaktikkaa ja sen tutkimusta synonyymisten suhteiden kautta hämärtyy kuva entisestään: ”har den svenska litteraturdidaktiken kommit att bli i det närmaste synonym med svenskämnesdidaktisk forskning”, ”den erfarenhetspedagogiska eller litteraturpedagogiska forskningen vara synonym med litteraturdidaktisk forskning”, ”den Pedagogiska gruppen i Lund – länge synonym med svensk litteraturdidaktisk forskning”, ”det ’dialogiska’ kommer att bli i det närmaste synonymt med begreppet ’litteraturdidaktik’, i betydelsen en medveten, reflexiv litteraturundervisning”.

Väitöskirja selvittää ruotsalaisessa kirjallisuusdidaktisessa kentässä tapahtuneita muutoksia ja murroksia sen perusteella, miten ne näyttäytyvät tutkimusteksteissä 1970-luvulta eteenpäin. Painopisteen tekijä asettaa 2000–2009 ilmestyneisiin väitöskirjoihin, joita tekijä poimii tutkimukseensa 13 kappaletta. Tutkimuksen alkupuolella luodaan perustellusti

ja tarkasti kuvaa kirjallisuudenopetuksen tutkimuksesta moninaisen aineiston perusteella. Keskustelua käydään myös suhteessa tanskalaiseen tutkimukseen. Kun Degerman päätyy käsittelemään valitsemiaan väitöskirjoja, lukija tippuu kyydistä. Perinteisistä tutkimuksellisista esitystavoista poiketen hän nimeää tutkimusaineistoaan esittelevässä tekstiosuudessa ainoastaan väitöskirjojen tekijöiden nimet. Aineiston esittely on minimaalista, mikä tarkoittaa sitä, että teosten nimet ja julkaisutiedot esitetään ainoastaan alaviitteessä. Missään vaiheessa tutkimusta lukija ei saa käsitystä siitä, mitä kukin väitöskirja tutkii, mitkä ovat sen tutkimuskysymykset, aineisto ja lopputulokset. Näin ei voida menetellä metatutkimuksessa. Ellei lukija tunne kyseisiä väitöskirjoja, seuraavat luvut sekä tutkimuksista esitetyt tulokset ja johtopäätökset jäävät täysin ilmaan. Koska tekijä vielä päätyy käyttämään argumentoinnissaan apunaan väitöskirjoista julkaistuja arvosteluita, lukijalle jää epäselväksi, mikä loppujen lopuksi onkaan tekijän oma näkemys ja käsitys kunkin väitöskirjan sisällöstä ja merkityksestä. Vaikka tunnen osan kyseisistä väitöskirjoista, en voi tältä osin arvioida väitöskirjan johtopäätöksiä pidemmälle.

Kun tutkimuksen kohteena ovat kirjallisuusdidaktiikan muutokset, aineiston valinta vaikuttaa ratkaisevasti siihen, millainen kuva muutoksista muodostuu. Valintaansa kuvatessaan Degerman mainitsee, että kaikkien töiden lähtökohtana on *reader response* -teoria ja tavoitteena on tutkia kirjallisuuden lukemista koulussa ja koulun ulkopuolella sekä keskustella kirjal-

lisuudenopetuksesta. En kuitenkaan löydä väitöskirjasta selkeitä perusteita sille, miten ja mistä materiaalista kyseiset 13 väitöskirjatutkimusta on valittu, enkä myöskään koontia siitä, mihin oppiaineisiin ne on tehty. Tekstin edetessä ilmenee, että tekijä on rajannut ulkopuolelle ainedidaktiikan puolelta olevan väitöskirjan, joka tarkasteli kirjallisuudenopetusta opetussuunnitelmien ja historiallisen näkökulman kautta. Toinen poisjätetty väitöskirja puolestaan liittyy teologian oppiaineeseen ja on kirjoitettu kirjallisuuden terapeutisesta puolesta. Kun tällaisten perustelemattomien rajausten ja valintojen jälkeen tutkija linjaa uuden ruotsalaisen kirjallisuusedidaktisen tutkimuksen kohdistuvan lukemisen tutkimukseen, jään lukijana miettimään väitteiden argumentaatioita. Tutkija nimittäin päätyy itsekin ihmettelemään ruotsalaisen kirjallisuusedidaktisen tutkimuksen homogeenisuutta metodinvalintojen, aineiston keräyksen, luokkahuonekeskeisyyden, teoreettisten lähtökohtien (Rosenblatt, McCormick, Bachtin) ja postmodernismikeskustelun osalta.

Kun rajauksia ei tehdä eksplisiittisesti esimerkiksi eri yliopistojen oppiaineiden väitöskirjojen määrään, kohteisiin ja aineistoihin suhteutettuna, jää epäselväksi myösse, miten kirjallisuusedidaktiikka loppujen lopuksi Ruotsissa määrittyy. Onko ulkopuolelle rajattujen esimerkinomaisesti mainittujen väitöskirjojen rinnalla ollut muitakin väitöskirjoja, jotka kohdistuvat muuhun kuin pedagogisten tilanteiden teksteihin (kaanoniin), esimerkiksi opetusmenetelmiin ja työskentelytapoihin?

Vaikka suhtaudun väitöskirjan väitteisiin varauksellisesti, suosittelen kuitenkin tarttumaan kirjaan, sillä se voi johdattaa monelle uudelle polulle tutkimuksen kentällä. Runsaat viitteet ruotsalaiseen keskusteluun kirjallisuudenopetuksesta ja kirjallisesta kentästä houkuttavat Degermanin tutkimusaineiston ja lähdekirjallisuuden pariin. Väitöskirjan tärkeää antia on mielestäni Degermanin pohdinta kirjallisuudentutkimuksen asemasta akateemisella kentällä ja kirjallisuudenopetuksen merkityksestä aikana, jolloin entistä enemmän punnitaan taideaineiden arvoa oppiaineina. Legitimoiko loppujen lopuksi äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaine ja kouluopetus kirjallisuustieteen aseman ja olemassaolon yliopistojen (talous) poliittisessa puristuksessa; tämä puhuttaa ainakin Ruotsissa.

Etsittyään polarisaatioita kirjallisuusedidaktiseen keskusteluun tekstianalyttisen ja elämypohjaisen kirjallisuudenopetuksen välillä Degerman ajautuu pohtimaan aineistossaan vähemmistöön jäävää näkökulmaa eli kirjallisuutta elämäntaitona. Tässä hän nojautuu pitkälti Skans Kersti Nilssonin ja Torsten Petterssonin toimittamaan teokseen *Litteratursom livskunskap* (2009), jonka pohjana vaikuttavat Martha Nussbaumin ajatukset kirjallisuudesta väylänä itsensä toteuttamiseen ja välineenä pohtia elämän peruskysymyksiä. Tähän suuntaan Degerman toivookin loppusanoissaan kirjallisuusedidaktisen tutkimuksen kohdentuvan.

Kaisu Rättyä